

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Економічний факультет

Кафедра економіки та менеджменту

Кваліфікаційна робота бакалавра

на тему: «ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
НАСЕЛЕННЯ»

Виконала: студентка 4 курсу, групи
ЕЛ- 41
Спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»
Освітньо-професійної програми
«Публічне управління та
адміністрування»

_____ Анна ОНІЩЕНКО

Керівник кваліфікаційної роботи:
доктор економічних наук, доцент

_____ Лариса ТЄШЕВА
(підпис)

Рецензент:
д.е.н., професор, професор кафедри
державного управління, публічного
адміністрування та економічної
політики Харківського національного
економічного університету імені
Семена Кузнеця

_____ Марина МАЩЕНКО
(підпис)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Факультет економічний
Кафедра економіки та менеджменту
Освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавр
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
Освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

_____ Ганна ДОРОШЕНКО
(підпис) (ініціали, прізвище)

« ____ » _____ 2023 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ БАКАЛАВРА

_____ Оніщенко Анна Ігорівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Державна політика у сфері соціального захисту населення»

керівник роботи Тешева Лариса Василівна, доктор економічних наук, доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від «13» квітня 2023 року № 2101-5/699

2. Строк подання студентом роботи « 6 » червня 2023 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити: Обґрунтувати сутність соціального захисту в діяльності органів державного управління. Дослідити діяльність держави у сфері соціального захисту населення в умовах воєнного стану в країні. Провести аналіз видатків Зведеного бюджету України на соціальний захист населення. Розглянути шляхи вдосконалення державної політики у сфері соціального захисту населення в умовах воєнного стану.

4. План роботи

№ з/п	Назва етапів роботи
1	Розробка та узгодження змісту кваліфікаційної роботи бакалавра, ознайомлення з літературними джерелами за темою.
2	Робота над теоретичним розділом, уточнення сутності соціального захисту в діяльності органів державного управління та їх роль під час повномасштабної війни.
3	Доопрацювання першого розділу згідно з рекомендаціями наукового керівника. Написання другого розділу кваліфікаційної роботи.
4	Доопрацювання другого розділу згідно з рекомендаціями наукового керівника. Обґрунтування висновків.
5	Написання вступу, висновків кваліфікаційної роботи, оформлення списку використаних джерел.
7	Доопрацювання кваліфікаційної роботи згідно з рекомендаціями наукового керівника, подання на рецензування.
8	Подання роботи на кафедру

5. Дата видачі завдання « 14 » вересня 2022 р.

Здобувач вищої освіти

_____ Анна ОНІЩЕНКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

Керівник кваліфікаційної роботи

_____ Лариса ТЄШЕВА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Гарант освітньої програми

_____ Валерія ПРОКОПЕНКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ	7
1.1. Теоретичні аспекти соціального захисту: сутність, функції, завдання та складники соціального захисту.....	7
1.2. Джерела фінансування видатків на соціальний захист населення та засади планування й здійснення видатків на соціальний захист	18
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВИДАТКІВ НА СФЕРУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ У 2020- 2022 РР.....	26
2.1. Загальний аналіз видатків на соціальний захист за 2020-2022 рр.	26
2.2. Аналіз розміру видатків окремим категоріям населення, які потребують соціальної допомоги.....	34
2.3. Шляхи вдосконалення державної політики у сфері соціального захисту.....	41
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52

ВСТУП

Сучасне суспільство стикається зі значними соціальними викликами та проблемами, які вимагають належної уваги та реагування з боку держави. Державна політика у сфері соціального захисту населення є невід'ємною складовою соціально-економічної системи кожної країни.

Зростаюча соціальна нерівність та економічні труднощі ставлять під загрозу добробут та безпеку населення. Соціальна політика стає необхідною для забезпечення мінімальних стандартів життя, підтримки найбільш уразливих груп та забезпечення соціальної справедливості.

Також, війни, конфлікти та природні катастрофи часто створюють гуманітарну кризу, яка потребує негайного реагування та допомоги населенню. Ефективна соціальна політика може забезпечити необхідну допомогу, захист та відновлення після таких подій, сприяючи соціальній реабілітації та відновленню нормального життя.

Держава має важливу роль у забезпеченні соціальної безпеки та добробуту громадян і повинна виступати гарантом соціального захисту населення. Гарантування соціального захисту населення допомагає забезпечити стабільність і безпеку в суспільстві, зменшити бідність та соціальну вразливість. Вона сприяє підтримці громадян у складних ситуаціях, сприяє їхньому фізичному та психологічному благополуччю, а також сприяє розвитку суспільства загалом.

Науково-теоретичне підґрунття для написання кваліфікаційної роботи становлять праці таких науковців, як Н. Болотіна, Е. Лібанова, Н. Римашевська, П. Шевчук, М. Даніліна, В. Москаленко, М. Руженський, М. Мальований, Л. Павлова та інші.

Метою кваліфікаційної роботи є теоретичне та практичне дослідження сутності державної політики у сфері соціального захисту населення й механізму її реалізації.

Для досягнення мети були поставлені наступні завдання:

- дослідити теоретичні аспекти державної політики у сфері соціального захисту населення;
- проаналізувати джерела фінансування видатків на соціальний захист населення;
- провести аналіз видатків Зведеного бюджету України на соціальний захист населення;
- провести аналіз видатків для окремих категорій населення;
- розглянути шляхи вдосконалення державної політики, посилаючись на досвід зарубіжних країн.

Об'єктом дослідження є формування та реалізація державної політики у сфері соціального захисту населення.

Предметом дослідження є теоретичні основи та практичні засади соціального захисту населення як складової державної політики.

Методи дослідження, які використовувалися в процесі написання даної кваліфікаційної роботи: метод порівняння, узагальнення, методи розрахунку та аналізу.

В процесі дослідження використовувалися різні джерела інформації, а саме: наукові статті, монографії, статистичні та періодичні видання, наукові доповіді, статистичні довідники, Закони України та Постанови Кабінету Міністрів України.

Основні положення та одержані результати дослідження були апробовані на VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством» (м. Полтава, 30-31 березня 2023 р.), наявний сертифікат.

Кваліфікаційна робота складається з вступу, двох розділів, висновків і пропозицій, переліку джерел. Загальний обсяг роботи 58 сторінок комп'ютерного тексту, містить 8 таблиць, 12 рисунків, 55 джерел літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

1.1. Теоретичні аспекти соціального захисту: сутність, функції, завдання та складники соціального захисту

На кожному етапі розвитку суспільства, рівень соціального захисту є одним з найголовніших показників успішності держави. У сучасній складній ситуації, в якій знаходиться наше суспільство, головним завданням соціальної політики держави є захист кожного, хто потребує допомоги та підтримки.

Однією з найважливіших і актуальних задач, що стоять перед більшістю країн, і Україною, в тому числі, є створення та підтримка ефективної системи соціального захисту населення. Це має включати широкий спектр заходів, спрямованих на забезпечення соціальних потреб та інтересів громадян, зокрема забезпечення соціальної безпеки, належної охорони здоров'я, соціальної підтримки дітей, молоді, ветеранів, людей з інвалідністю та інших осіб, які потребують допомоги та підтримки.

Ефективна система соціального захисту повинна бути здатна вирішувати нагальні та першочергові соціальні проблеми громадян, такі як відсутність житла, безробіття, бідність, хвороби, насильство, соціальну ізоляцію та інші.

Соціальний захист є важливою складовою політики країни, яка несе відповідальність за благополуччя, прогрес та безпеку своїх громадян. Ефективність соціального захисту є ключовим фактором для цивілізаційного розвитку будь-якого суспільства. У сучасних умовах, дослідження сутності соціального захисту та його роль у соціальній політиці країни стає дуже важливим завданням. Соціальний захист допомагає зберігати фінансову стабільність та забезпечувати благополуччя у суспільстві.

І для того щоб детально розібратися з усіма нюансами соціального захисту нам необхідно проаналізувати зміст даного поняття, адже ні в науковій літературі, ні в законодавстві немає однозначного трактування цього поняття.

У вітчизняній науковій літературі поняття соціального захисту трактується різними вченими по-різному. Для того, щоб нам краще зрозуміти сенс поняття «соціальний захист», у таблиці 1 розглянемо поширені визначення відомих науковців, якими вони характеризували дане поняття у своїх роботах.

Таблиця 1.1 – Визначення поняття «соціального захисту» в роботах вітчизняних науковців

№	Автор	Визначення	Ключові слова
1	Н. Болотіна [2]	Соціальний захист – це діяльність держави, спрямована на забезпечення, формування й розвиток повноцінної особистості, виявлення й нейтралізацію негативних факторів, що впливають на неї.	Діяльність держава, забезпечення.
2	Е. Лібанова [23]	Соціальний захист населення – це матеріальне забезпечення всіх без виключення громадян не нижче соціальних нормативів та забезпечення гідних умов проживання.	Матеріальне забезпечення, соціальні нормативи.
3	Н. Римашевська [8]	Соціальний захист – це фактичні механізми, за допомогою котрих зазвичай перерозподіляються доходи від деяких підгруп суспільства, що фінансуються (економічно активних членів суспільства), на користь підгруп, що отримують, тобто хворих, людей похилого віку, непрацевдатних, безробітних, бідних»	Механізм, підгрупи суспільства
4	П. Шевчук [55]	Соціальний захист – комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення життя, здоров'я та добробуту населення за конкретних економічних умов.	Комплекс, організаційно-правові заходи, економічні заходи, забезпечення життя.
5	М. Даніліна [12]	Соціальний захист – це система заходів правового, соціально-економічного та організаційного характеру, що гарантується і реалізовується державою для забезпечення гідного життя, тобто матеріальної забезпеченості на рівні стандартів сучасного розвитку суспільства і вільного розвитку людини	Система заходів, держава, матеріальна забезпеченість.

Продовження табл. 1.1

6	В. Москаленко [27]	Соціальний захист – це система заходів і відповідних інститутів, призначених для забезпечення нормального існування людини, підвищення рівня задоволення її соціальних потреб, якості життя та перспектив.	Система, інститути, соціальні потреби.
---	--------------------	--	--

Джерело: створено автором за [2; 8; 12; 23; 27; 55]

Як можемо побачити, в роботах різних науковців поняття «соціального захисту» трактується по-різному: як діяльність держави, як матеріальне забезпечення, як механізм, як комплекс та як система. Нам здається, що найбільш повно це поняття розкривається саме через поняття «системи». Проаналізувавши вищенаведені джерела, можна представити поняття соціального захисту як систему заходів, що мають на меті забезпечення громадян певними видами соціальної підтримки, зокрема, матеріальної, медичної, освітньої та інших послуг. Ця система побудована на базі законодавства та визначає права та обов'язки громадян у відношенні до отримання соціальної підтримки.

Отже, соціальний захист є невід'ємною частиною діяльності держави, що гарантує кожному громадянину мінімальний рівень матеріального забезпечення. Це включає в себе створення ефективних механізмів та механізмів соціального захисту, які забезпечують створення нормальних умов життя, задоволення життєво важливих потреб людини та перспектив для її розвитку. Важливою складовою соціального захисту є захист певних категорій громадян, таких як діти-сироти, інваліди, ветерани, жертви техногенних та природних катастроф, вимушені переселенці та інші, для яких держава повинна забезпечити певні права та підтримку. Соціальний захист є важливим інструментом для забезпечення соціальної справедливості та рівності, та гарантує кожному громадянину право на достойне життя.

Функції соціального захисту найповніше розкривають сутність поняття «соціальний захист», відображаючи його властивість та визначаючи роль у системі суспільно-економічних відносин. Серед значного обсягу досліджень не

існує універсального набору функцій соціального захисту населення. Так, наприклад, на думку П.І. Шевчука система соціального захисту покликана виконувати дві основні функції – реабілітаційну, та превентивну [55].

На думку Л.Б. Баранник, система соціального захисту населення виконує реабілітаційну, запобіжну, стимулюючу, інвестиційну, перерозподільну функції, передбачає захист від втрат, пов'язаних з непрацездатністю, нещасним випадком, безробіттям та заходи, яких спрямовано на їх запобігання [1].

Як вважає М. М. Руженського, функції можна розділити на три великі групи: загальні, спеціальні та допоміжні. У своїй монографії він надав перелік цих функцій, описав важливість та взаємозв'язок між ними [48].

Мальований М. І. створив групування функцій соціального захисту на основі різних аспектів, таких як економічні (компенсаційна, захисна, відтворювальна, структурна), фінансові (розподільна, ризикована, заощаджувальна, превентивна, резервна), соціальні (профілактична, попереджувальна, реабілітаційна, стабілізуюча) та правові (контролююча, політична) аспекти. Та у своїй монографії більш широко все це описав. Це дає змогу краще розуміти взаємозв'язок між цими функціями та їх важливість для забезпечення соціального захисту [24].

Мета соціального захисту полягає в забезпеченні мінімально необхідного життєвого рівня для людей з метою створення можливостей для вільного розвитку та реалізації своїх здібностей. Крім того, вона спрямована на забезпечення стабільності в суспільстві, соціальної солідарності та загального добробуту населення. Соціальний захист є важливим інструментом, що допомагає зменшити вплив економічних та інших соціальних чинників на людей, забезпечує захист вразливих груп населення та покращує якість життя громадян в цілому.

Соціальний захист є одним з основних напрямів соціальної діяльності держави і входить до складу завдань соціальної політики разом зі забезпеченням зайнятості населення, охороною здоров'я, якісною освітою, житлом та комунальними послугами. Україна, дотримуючись сучасних вимог, ставить перед собою три основні завдання у сфері соціальної політики:

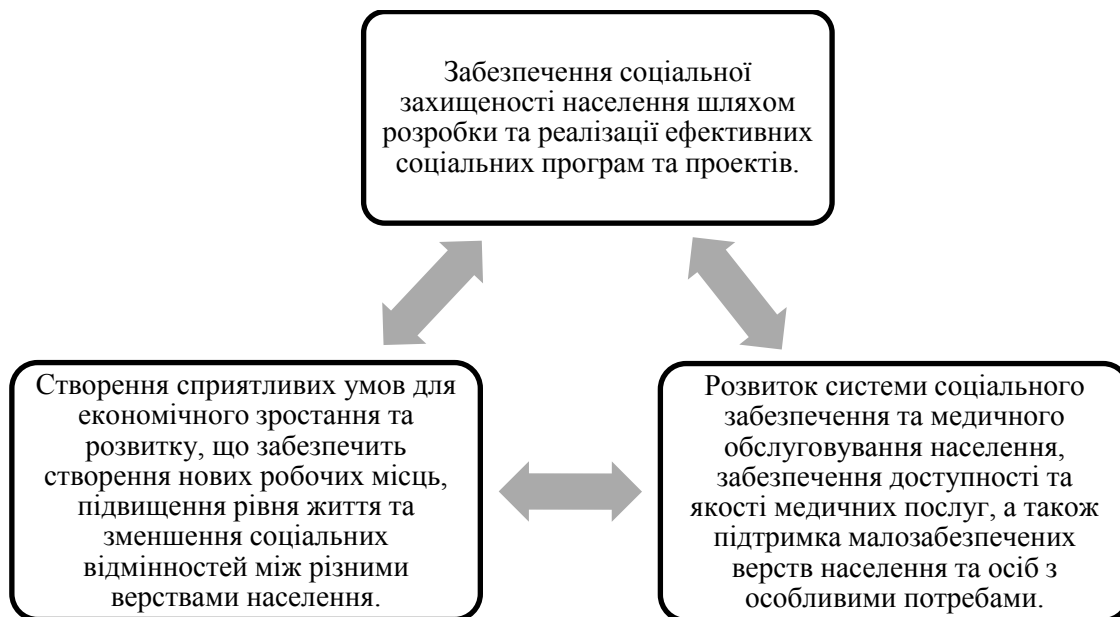

Рис. 1.1 – Головні завдання соціальної політики в Україні

Джерело: створено автором за [27]

У науковій літературі й досі не існує єдиного універсального підходу з виокремлення структури системи соціального захисту населення України.

Автори багатьох публікацій висувають різні підходи до означення структури соціального захисту. На думку М. Руженського соціальний захист реалізується в таких формах, як соціальна допомога, соціальне страхування та соціальне забезпечення [49]. Також, на увагу заслуговує підхід П. Шевчука, який теж виокремлює три складові системи соціального захисту: 1) соціальну допомогу; 2) соціальне страхування; 3) соціальну справедливість [55].

У своїй роботі «Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні» М.І. Мальований пише про три форми соціального захисту – соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальна допомога [24].

Найбільш точну й обширну структуру соціального захисту надає Павлова Л.О. Згідно з Павловою Л. О. визначальними структурними елементами

соціального захисту населення є: соціальне страхування, соціальна допомога, соціальні гарантії та стандарти та соціальні послуги [29].

Отже, система соціального захисту - це інтегрована цілісність соціального страхування, соціальної допомоги, соціальних гарантій та соціальних послуг, що орієнтована на сталий людський розвиток.

Тому варто виділити чотири головні складові системи соціального захисту, які в свою чергу формують собою систему соціального захисту:

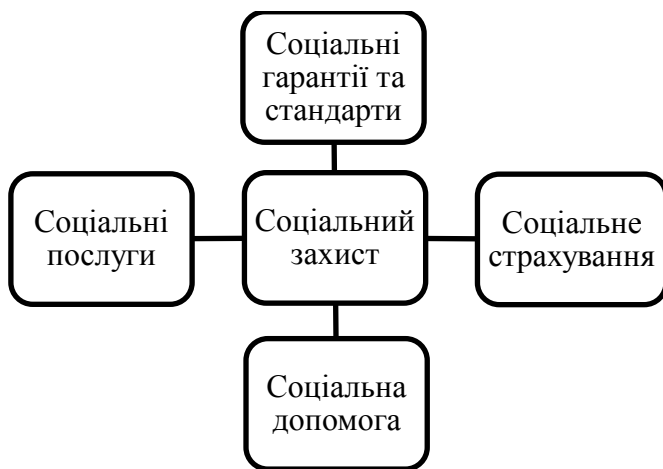

Рис. 1.2 – Головні складові системи соціального захисту

Джерело: створено автором за [29]

Основами системи соціального страхування в Україні є Закон України під назвою «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», який був прийнятий 14 січня 1998 року [28].

Згідно з цим Законом, загальнообов'язкове державне соціальне страхування - це «система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом

сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом» [28].

Рис. 1.3 – Види загальнообов’язкового державного соціального страхування
Джерело: створено автором за [40]

Закон передбачає також різні види загальнообов’язкового державного соціального страхування, включаючи пенсійне страхування, страхування в разі тимчасової втрати працездатності, медичне страхування, страхування від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, страхування на випадок безробіття та інші види страхування, передбачені законами України [40].

Наступною необхідною складовою системи соціального захисту є державні соціальні гарантії та стандарти. Основою державних соціальних гарантій є Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 5 жовтня 2000 р. [33].

Згідно цього Закону, державні соціальні гарантії – це «встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, встановлені законами пільги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими

актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму» [33]. А державні соціальні стандарти – це «встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій» [33].

Згідно зі статтею 17 Закону України «Про державні соціальні стандарти та гарантії» до числа основних державних соціальних гарантій належать: мінімальний розмір заробітної плати, мінімальний розмір пенсії за віком, неоподаткований мінімум доходів громадян, розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат [33].

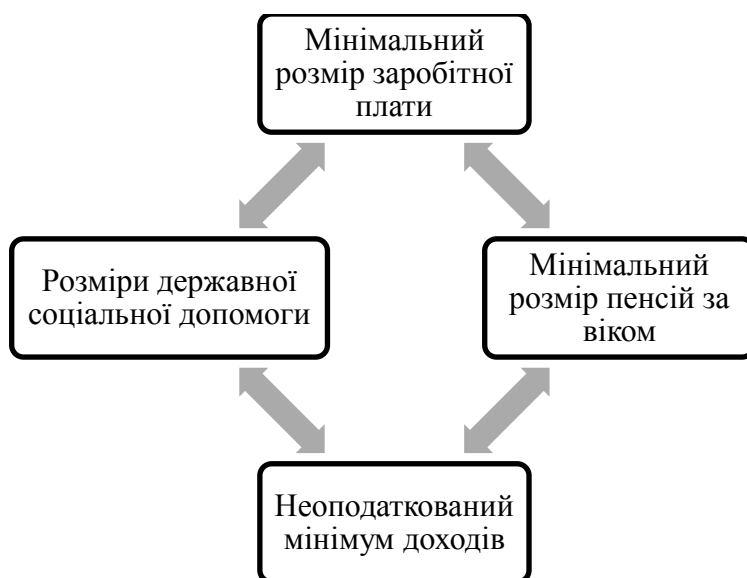

Рис. 1.4 – Основні державні соціальні гарантії

Джерело: створено автором за [33]

Законами України з метою надання соціальної підтримки населенню України в цілому та окремим категоріям громадян встановлюються державні гарантії щодо: рівня життя населення, що постраждало внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС; стипендій учням професійно-технічних та студентам вищих державних навчальних закладів; індексації доходів населення з метою підтримання достатнього життєвого рівня громадян та купівельної спроможності їх грошових доходів в умовах зростання цін; надання гарантованих обсягів

соціально-культурного, житлово-комунального, транспортного, побутового обслуговування та обслуговування у сфері освіти, охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, торгівлі та громадського харчування; забезпечення пільгових умов задоволення потреб у товарах та послугах окремим категоріям громадян, які потребують соціальної підтримки [33].

Основні державні соціальні гарантії, які є основним джерелом існування, не можуть бути нижчими від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Наступною складовою системи соціального захисту є система соціальних послуг. Основою системи соціальних послуг є Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 р. [43].

Згідно з цим законом, соціальні послуги – це «дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають. Особі/сім'ї можуть надаватися одна або одночасно декілька соціальних послуг».

В Україні, згідно із законодавством соціальні послуги поділяються на послуги, спрямовані на: соціальну профілактику, соціальну підтримку та соціальне обслуговування.

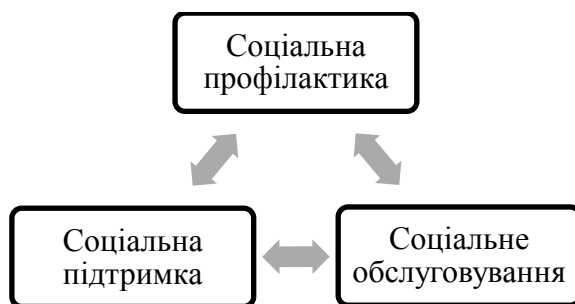

Рис. 1.5 – Класифікація соціальних послуг

Джерело: створено автором за [43]

Соціальна профілактика являє собою запобігання виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в складні життєві обставини.

Соціальна підтримка - це сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин. А соціальне обслуговування направлене на мінімізацію для особи/сім'ї негативних наслідків складних життєвих обставин, підтримку їх життєдіяльності, соціального статусу та включення у громаду [43].

Кабінет Міністрів 22 березня 2023 року ухвалив рішення про впровадження пілотного проекту, спрямованого на надання окремих соціальних послуг найбільш вразливим категоріям громадян, зокрема особам, що опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок бойових дій або тимчасової окупації. Соціальні послуги будуть надаватися у закладах охорони здоров'я, які належать до сфери управління Міністерства соціальної політики. Зокрема, серед таких закладів – окремі санаторії у Трускавці та Миргороді [50].

У межах реалізації експериментального проекту передбачено 4 соціальні послуги:

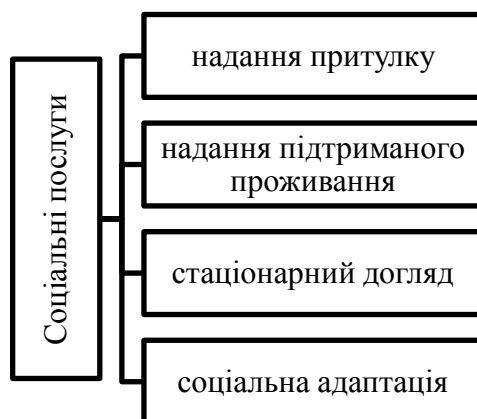

Рис. 1.6 – Соціальні послуги для окремих категорій ВПО

Джерело: створено автором за [50]

Людам похилого віку та особам з інвалідністю, які є внутрішньо переміщеними особами, надаватимуться безоплатні соціальні послуги. Це гарантуватиме найбільш вразливим громадянам не тільки притулок, а й індивідуальну соціальну підтримку, яка враховуватиме їхні потреби [50].

Ще одним з головних аспектів системи соціального захисту є державна соціальна допомога, яка є важливим інструментом підтримки громадян, що мають низький рівень доходів або їхнє матеріальне становище не відповідає загальноприйнятому рівню забезпечення, визначеному законодавством. Державна соціальна допомога може надаватися у формі грошових або натуральних виплат, благодійних та гуманітарних послуг тощо.

В Україні державна соціальна допомога регулюється серією законів, зокрема «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» та інші [34; 35; 36; 37].

До державної соціальної допомоги належать допомоги:

1. Сім'ям з дітьми (допомога у зв'язку з вагітністю та пологами; при народженні дитини, одноразова натуральна допомога «пакунок малюка»; при усиновленні дитини; на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; допомога на дітей одиноким матерям; допомога на дітей, хворих на тяжкі перинатальні хвороби) [34].

2. Малозабезпеченим сім'ям (грошова щомісячна допомога сім'ї, середньомісячний сукупний дохід якої менший від прожиткового мінімуму для сім'ї) [35].

3. Особам з інвалідністю з дитинства і дітям з інвалідністю віком до 18 років [36].

4. Особам, котрі не мають права на пенсію, й інвалідам [37].

5. Потерпілим від Чорнобильської катастрофи [45].

6. Соціальна допомога на дітей-сиріт, які позбавлені батьківського піклування, грошове забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам [38].

7. Субсидія для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива [44].

8. Одноразова винагорода жінці, якій присвоєно почесне звання України «Мати-героїня» [31].

9. Учасникам масових акцій громадського протесту, що постраждали та членам їхніх сімей [32].

10. Щомісячна допомога особам, котрі переміщуються з тимчасово окупованих територій України та районів проведення бойових дій, для покриття витрат на проживання, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг [13].

11. Соціальна допомога на поховання [39].

Завдяки сукупності вищеписаних елементів соціального захисту, які, відповідно, мають закономірний зв'язок та взаємодію між собою, реалізується основна мета соціального захисту – забезпечення умов для нормального життя кожної людини, незалежно від її потреб і інтересів. Також забезпечується підтримка та захист від соціальних ризиків, що досягається через виконання функцій соціального захисту населення та дотримання певних принципів. Крім того, соціальний захист спрямований на підтримку суспільної стабільності шляхом попередження соціальної напруги, яка може виникнути через майнову, культурну, расову, соціальну нерівність.

1.2. Джерела фінансування видатків на соціальний захист населення та засади планування й здійснення видатків на соціальний захист

Одним з основних завдань сучасної України є створення ефективної системи соціального захисту населення, яка б не тільки відповідала міжнародним стандартам рівня життя, але й допомагала забезпечувати дотримання конституційного ладу, досягнення соціальної справедливості та зміцнення єдності в суспільстві. Ефективність системи та рівень соціального захисту населення залежать від якісного фінансового забезпечення, що є невід'ємним елементом фінансового механізму.

Фінансування соціального захисту – це врегульована правовими нормами діяльність із виділення грошових коштів з централізованих і децентралізованих грошових фондів на умовах безповоротності й безвідплатності з метою покриття видатків на виконання завдань і заходів уповноважених інститутів, спрямованих на матеріальне забезпечення, соціальне обслуговування осіб коштом спеціально створених фондів у випадку настання визначених законом або договором ризиків.

Фінансування видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення в Україні здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, коштів державних цільових та недержавних фондів, територіальних і муніципальних позик, страхових компаній, а також фінансів підприємств, які опосередковано підтримують соціальні програми (рис. 1.7).

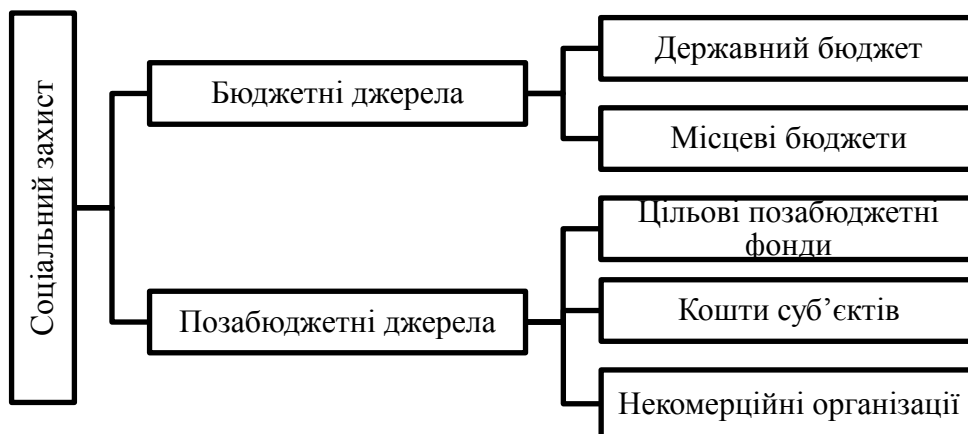

Рис. 1.7 – Види джерел фінансування соціального захисту

Джерело: створено автором за [27]

У фінансуванні соціального забезпечення важливу роль відіграють державний бюджет та місцеві бюджети як бюджетні джерела. Забезпечення фінансування соціального захисту є важливою складовою для забезпечення благополуччя населення. Бюджетні джерела складають значну частину

фінансування соціального забезпечення та є ключовим елементом в фінансовому механізмі.

У системі соціального забезпечення населення існують не тільки державні бюджетні джерела фінансування, а й позабюджетні. Такими джерелами є цільові позабюджетні фонди, кошти від суб'єктів господарювання та некомерційних організацій.

Цільові позабюджетні фонди соціального спрямування складаються з Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування України (утворений шляхом об'єднання Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України та Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності) та Фонду соціального захисту інвалідів. Фонди формуються за рахунок обов'язкових платежів фізичних та юридичних осіб, добровільних внесків фізичних та юридичних осіб, коштів з державного бюджету та інших джерел доходів. Метою цих фондів є забезпечення реалізації конституційних прав громадян на пенсійне забезпечення, соціальне страхування та охорону здоров'я. Цільові позабюджетні фонди доповнюють державний бюджет і використовуються виключно для своїх цілей, тобто не можуть бути спрямовані на інші потреби [27].

Соціальна інфраструктура формується суб'єктами господарювання, які розробляють програми соціального забезпечення своїх працівників та фінансують відповідні заходи для задоволення їхніх матеріальних та духовних потреб. Кошти суб'єктів господарювання використовуються для фінансування перших п'яти днів тимчасової непрацездатності працівників, витрат, пов'язаних з облаштуванням робочих місць для інвалідів, а також для утримання відомчих соціальних закладів, таких як поліклініки та дитячі садки [47].

Крім того, фінансування соціального забезпечення здійснюється за рахунок некомерційних організацій, які включають благодійні фонди, громадські об'єднання, недержавні пенсійні фонди та інші. Ці організації є формою фінансових відносин, які характеризуються добровільністю надходження коштів для створення фондів та їх використання, переважно для фінансування соціально

вразливих груп населення, таких як інваліди, сироти, громадяни пенсійного віку і т.д.

Некомерційні організації можуть виконувати різноманітні форми діяльності, починаючи від надання благодійної допомоги у вигляді фінансової, матеріальної та іншої допомоги, яка надається одноразово або регулярно, і закінчуючи прийняттям на себе витрат на повне або часткове утримання благодійних об'єктів.

Здійснення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, в першу чергу, залежить від ефективного його планування. Планування ефективного соціального захисту та соціального забезпечення залежить від ретельного аналізу тенденцій доходів та видатків бюджету, а також макроекономічних показників економічного і соціального розвитку. Економіко-математичні методи та моделі використовуються для планування доходів і видатків бюджету в динаміці, з урахуванням впливу макроекономічних та зовнішніх факторів. Успішне планування дозволяє забезпечити необхідні кошти для соціального захисту населення та соціального забезпечення, що є важливою складовою ефективною державної політики [1].

На сучасному етапі розвитку бюджетної політики у системі планування та виконання бюджету відбуваються інституційні перетворення, спрямовані на поглиблення використання програмно-цільового методу бюджетування.

У плануванні видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення під час формування державного бюджету беруть участь визначені законодавством органи управління (рис. 1.8). Це такі органи управління, як: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Державна казначейська служба України та її територіальні органи, Міністерство соціальної політики України, Одержувачі коштів державного бюджету, Рахункова палата України та Державна аудиторська служба та її територіальні органи. Нижче представлений рисунок, на якому наглядно можна побачити цю інформацію.

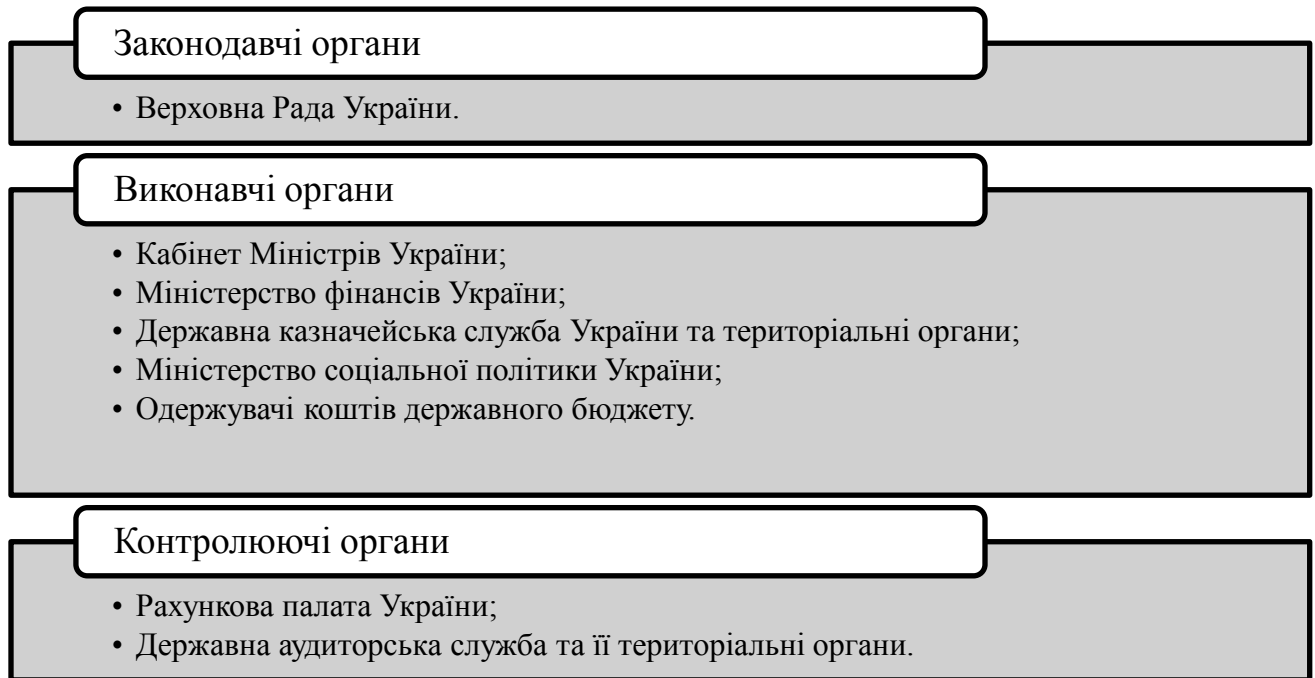

Рис. 1.8 – Органи управління, які беруть участь у плануванні видатків на соціальний захист

Джерело: створено автором за [22]

Одним із ключових аспектів забезпечення ефективного функціонування системи соціального захисту та соціального забезпечення в Україні є законодавче регулювання процесу планування та виконання відповідних видатків. Законодавча влада, представлена Верховною Радою, приймає закони, які стосуються цих питань. Зокрема, виконавчі органи забезпечують безпосереднє планування та виконання соціальних видатків, а контролюючі органи здійснюють контроль за дотриманням чинного законодавства. Це забезпечує належний рівень ефективності та прозорості використання бюджетних коштів на потреби соціального захисту та соціального забезпечення населення України.

Кабінет Міністрів розробляє та затверджує державні програми та проекти з соціального захисту, що фінансуються за рахунок державного бюджету. Такі програми та проекти спрямовані на забезпечення населення доступом до послуг з охорони здоров'я, освіти, житла та інших соціальних послуг. Окрім цього, Кабмін визначає механізми реалізації соціальних гарантій, зокрема, пенсійних виплат та

соціальної допомоги. Він контролює діяльність відповідних органів виконавчої влади, забезпечуючи своєчасну та повну виплату пенсій та соціальної допомоги населенню.

Міністерство фінансів України займається формуванням державного бюджету, в якому передбачається виділення коштів на соціальні програми та проекти. Також Міністерство здійснює контроль за використанням державних коштів, виділених на соціальний захист, і вживає заходів для запобігання неправомірному використанню цих коштів. Крім того, Міністерство фінансів розробляє стратегію фінансового забезпечення соціальної сфери, яка включає в себе питання про ефективне використання бюджетних коштів для забезпечення максимального соціального ефекту.

Державна казначейська служба України та її територіальні органи грають займаються забезпеченням фінансування соціальних програм та проектів, а також контролюють використанням державних коштів, виділених на соціальний захист.

Територіальні органи Державної казначейської служби відповідають за забезпечення своєчасного та правильного виконання фінансових зобов'язань в рамках соціальних програм та проектів на своїй території. Вони здійснюють контроль за рухом грошових коштів, що надходять на реалізацію соціальних програм, та вживають заходів для запобігання неправомірному використанню цих коштів.

Міністерство соціальної політики України є одним з ключових органів у сфері соціального захисту в країні. Міністерство займається розробкою та реалізацією державної соціальної політики, спрямованої на забезпечення соціального захисту населення. Міністерство координує діяльність інших органів у сфері соціального захисту та бере участь у формуванні державного бюджету на ці цілі. Також Міністерство здійснює контроль за виконанням законодавства у сфері соціального захисту та розробляє законодавчі акти з цієї галузі.

Рахункова палата України відіграє важливу роль в сфері соціального захисту населення. Вона забезпечує контроль за використанням державних коштів, спрямованих на соціальний захист населення та виконання програм і

проектів у цій галузі. Рахункова палата також вивчає ефективність діяльності органів влади та установ, які забезпечують соціальний захист населення. Вона проводить аудиторські перевірки, що дають можливість виявляти порушення законодавства в цій сфері та рекомендувати шляхи їх вирішення.

Державна аудиторська служба України та її територіальні органи здійснюють контроль за ефективністю використання державних коштів у сфері соціального захисту населення.

Основне завдання Державної аудиторської служби полягає в аудиті діяльності органів влади, установ та організацій, що забезпечують соціальний захист населення. Під час аудиту Державна аудиторська служба перевіряє виконання програм і проектів, які фінансуються за кошти державного бюджету, а також оцінює виконання законодавства з питань соціального захисту.

Територіальні органи Державної аудиторської служби проводять аудити на місцях, що дає можливість виявляти порушення законодавства в цій сфері на рівні регіонів та міст. Після проведення аудиту Державна аудиторська служба надає рекомендації щодо покращення ефективності використання державних коштів у сфері соціального захисту населення.

Однією з важливих передумов підвищення якості життя населення країни, включаючи Україну, яка працює над створенням соціально орієнтованої ринкової економіки, є наявність розвиненої соціальної сфери. Роль соціальної сфери визначена Конституцією України і враховує інтереси як окремих осіб, так і всіх соціальних груп і верств суспільства, забезпечує належний рівень життя, охорону здоров'я, розвиток духовного і фізичного потенціалу і соціальний захист населення. Конституція України також гарантує необхідні умови для розвитку всіх націй і створення необхідних соціально-економічних умов для життя людей. Діяльність у соціальній сфері спрямована на формування ініціативної та творчої особистості, розвиток української культури і культури національних меншин [1].

Соціальний захист відрізняється від інших форм соціальної підтримки через наступні особливості:

- допомога надається одержувачам без необхідності в будь-яких зустрічних зобов'язаннях з їхнього боку;

- має колективний характер, оскільки базується не на індивідуальній угоді між одержувачем та постачальником послуги, а стосується великих груп людей.

Мета здійснення соціального захисту та соціального забезпечення полягає у створенні можливостей для розвитку та самореалізації кожного члена суспільства незалежно від його соціального статусу, національності чи расової належності. В широкому розумінні це означає підтримку індивідуального розвитку та реалізації потенціалу людей, а вузькому - забезпечення стабільності в суспільстві та запобігання соціальним конфліктам, що виникають у зв'язку з різноманітними формами нерівності, такими як майнова, расова, культурна та соціальна. Надання соціальної підтримки здійснюється без будь-яких зобов'язань з боку одержувачів і має колективний характер, що базується на потребах великих груп осіб. Система соціального захисту населення повинна гарантувати задоволення життєво необхідних потреб кожного громадянина на рівні не менше, ніж прожитковий мінімум. І надалі важливим елементом нашого дослідження є розгляд питання щодо виконання державою соціальної функції за допомогою видатків бюджету і їхнього цільового спрямування.

Отже, у фінансуванні видатків бюджету на соціальний захист знаходить свій прояв соціальна спрямованість держави. Існує тісний взаємозв'язок та залежність між соціальною політикою і видатками бюджету соціального спрямування. Соціальна політика визначає основні методи та напрями спрямування фінансових ресурсів, в той час як видатки на соціальний захист є реальним їх вираженням.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВИДАТКІВ НА СФЕРУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ У 2020-2022 РР.

2.1. Загальний аналіз видатків на соціальний захист за 2020-2022 рр.

Система соціального забезпечення є важливою складовою суспільної структури, яка забезпечує захист і допомогу громадянам у найскладніших життєвих ситуаціях. Основна мета соціального забезпечення - забезпечити гідний рівень життя людей, що потребують допомоги, та забезпечити стабільність в суспільстві.

Для забезпечення функціонування соціальної системи, необхідне фінансування. Фінансування соціального забезпечення є складним процесом, який вимагає багатогранного підходу та розгляду різних аспектів.

Стан фінансування соціального забезпечення держави визначає рівень її економіки. Від коштів, які спрямовуються на фінансування соціального забезпечення, залежить рівень життя населення та добробут соціально вразливих верств.

Фінансування соціального захисту в Україні здійснюється відповідно до положень ст. 87 - 91 Бюджетного кодексу України за рахунок державного та місцевих бюджетів [3].

Виконання усіх соціальних програм, у першу чергу, потребує відповідних фінансових ресурсів, яких за сучасного стану національної економіки не вистачає. Проблема полягає не лише в кількості цих ресурсів, а в умінні правильно планувати та розпоряджатися ними. Це є головним завданням здійснення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні.

Цілком очевидним є те, що видатки соціального спрямування займають провідне місце у видатках бюджетів України усіх рівнів, зокрема в основному фінансовому плані нашої держави. Це пов'язано із тим, що галузі соціальної

сфери активно впливають на збільшення обсягу ВВП, прискорення науково-технічного прогресу, зростання продуктивності праці, підвищення кваліфікації робочої сили і є одним із важливих факторів зростання ефективності виробництва.

Таблиця 2.1 – Аналіз динаміки доходів та видатків Зведеного бюджету України протягом 2020-2022 рр., млрд. грн.

Показники	2020	2021	2022	Відхилення 2021 року від 2020 року		Відхилення 2022 року від 2021 року	
				Абсолютне, млрд. грн.	Відносне, %	Абсолютне, млрд. грн.	Відносне, %
Доходи Зведеного бюджету України (млрд. грн.)	1376,7	1662,2	2196,3	285,5	20,7%	534,1	32,1%
Видатки Зведеного бюджету України (млрд. грн.)	1595,4	1845,4	3043,5	250,0	15,7%	1198,1	64,9%
з них на соціальне забезпечення (млрд. грн.)	346,7	367,3	455,2	20,6	5,9%	87,9	23,9%

Джерело: складено автором за [15; 16; 17]

Проаналізувавши динаміку доходів та видатків Зведеного бюджету України, бачимо, що вони з кожним роком зростають. Так, станом на 2020 рік доходи становили 1376,7 млрд. грн., видатки становили 1595,4 млрд. грн., з них на соціальний захист – 346,7 млрд. грн. Станом на 2021 рік доходи збільшилися на 20,7% і становили 1662,2 млрд. грн., видатки також зросли, і зросли на 15,7% і становили вже 1845,4 млрд. грн., з них на соціальний захист – 367,3 млрд. грн. І вже у 2022 році доходи досягали 2196,3 млрд. грн., що на 32,1% більше, ніж минуло року, видатки становили 3043,5 млрд. грн., що на 64,9% більше, ніж у 2021 році, з них видатки на соціальний захист налічували вже 455,2 млрд. грн., що на 23,9% більше, ніж минулого року.

В цілому, за 2020-2022 роки спостерігається тенденція збільшення доходів і, відповідно, видатків Зведеного бюджету України, в тому числі і на соціальний захист. Одним з ключових факторів цього зростання є підвищення мінімальної заробітної плати та соціальних стандартів.

Протягом 2020 року, Україна, як і більшість країн світу, стикнулася з економічними викликами, пов'язаними з пандемією COVID-19. У зв'язку з цим, уряд України прийняв ряд заходів, спрямованих на підтримку населення та бізнесу. Зокрема, було запроваджено допомогу роботодавцям для збереження робочих місць, підвищено мінімальну заробітну плату, а також надано фінансову допомогу населенню в рамках соціальних програм.

У 2021 році, уряд продовжив ці заходи, зокрема, підвищив мінімальну заробітну плату, виділив кошти на підтримку малого та середнього бізнесу.

У 2022 році, уряд продовжив зусилля щодо підвищення соціальних стандартів та підтримки населення. Було підвищено мінімальну заробітну плату та збільшено розміри пенсій. Окрім цього, після нападу РФ на Україну 24 лютого 2022 року, український уряд змушений був збільшити видатки на соціальний захист населення, в основному видатки йшли на:

- збільшення виплат незахищеним категоріям населення (незаможним та ВПО);
- фінансування допомог, пов'язаних з війною (інвалідам і тим, хто втратив годувальника);
- започаткування програм з надання пільг і виплат військовослужбовцям та їх сім'ям, виплата пенсій ветеранам війни;
- видатки на реабілітацію груп населення, які постраждали від війни (сироти, ВПО, особи з інвалідністю);
- програми, які стимулюватимуть відновлення робочих місць (допомога у зв'язку з переїздом, допомога на облаштування, субсидування зарплат для роботодавців).

Для того, щоб більш наглядно побачити як змінювалась структура видатків Зведеного бюджету України була створена діаграма 2.1, яка відображає

функціональну класифікацію видатків Зведеного бюджету України на соціальний захист та забезпечення.

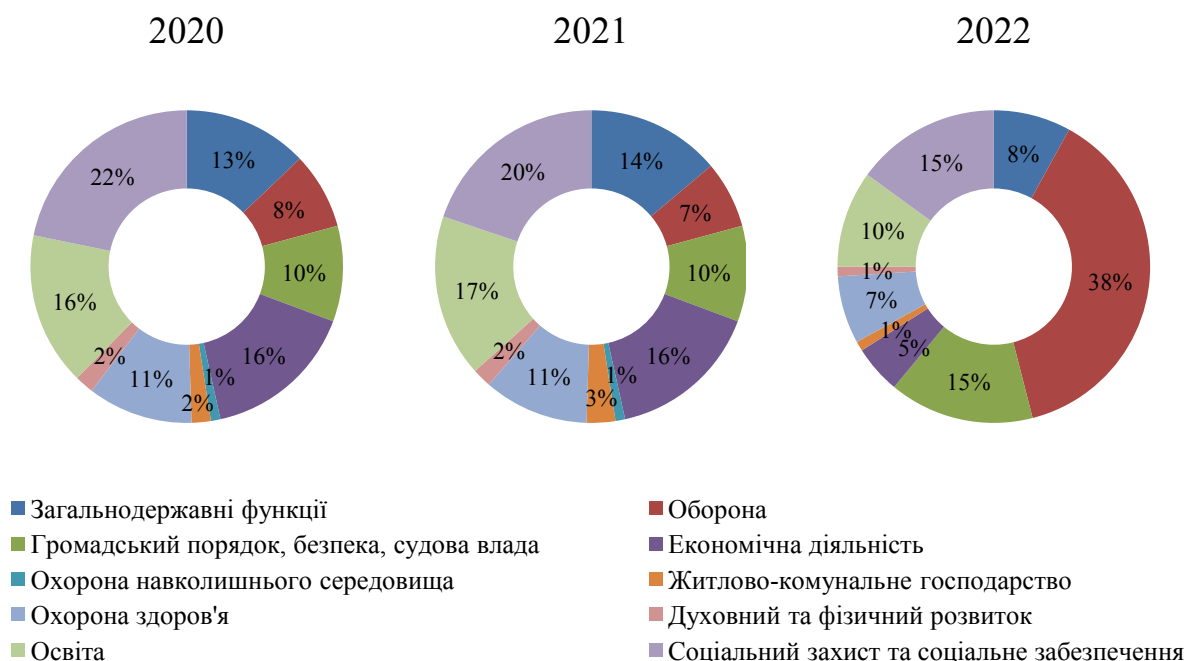

Рис. 2.1 – Структура видатків Зведеного бюджету України за 2020-2022 рр.

Джерело: створено автором за [4; 5; 6]

Як видно з рис. 2.1 у 2020 та у 2021 році структура видатків майже не змінилася. На однаковому рівні залишилися видатки на громадський порядок (10%), економічну діяльність (16%), охорону здоров'я (11%), охорону навколишнього середовища (1%), духовний та фізичний розвиток (2%). Була зменшена кількість видатків на соціальний захист (з 22% до 20%) та на оборону (з 8% до 7%). І була збільшена кількість видатків на загальнодержавні функції (з 13% до 14%), житлово-комунальне господарство (з 2% до 3%) та на освіту (з 16% до 17%).

А ось відмінності між 2021 та 2022 роком були більш значними. Після повномасштабного вторгнення лівову частку українського бюджету у 2022 році становили витрати на оборону – 38%, на відміну від 2021 року, коли найбільший відсоток видатків припадав на соціальний захист та забезпечення. Також за

воєнний рік суттєво зросли видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу – з 10% у 2021 році до 15% у 2022 році.

Найбільше скоротилися видатки на економічну діяльність – з 16% до 5%. Видатки на освіту зменшилися з 17% до 10%, на виконання загальнодержавних функцій було спрямовано 8% у 2022 році, на відміну від 14% у 2021 році.

Відповідно до наказу Міністерства фінансів України від 14.01.2011 № 11 (зі змінами) «Про бюджетну класифікацію» до структури видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення включаються видатки на: соціальний захист на випадок непрацевдатності, соціальний захист пенсіонерів, соціальний захист ветеранів війни та праці, соціальний захист сім'ї, дітей та молоді, соціальний захист безробітних, допомога у вирішенні житлового питання, соціальний захист інших категорій населення, фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту, інша діяльність у сфері соціального захисту [30].

Таблиця 2.2 – Структура та склад видатків Зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення за 2019-2021 рр., млрд. грн.

Показники	2019	2020	2021	Відхилення 2020 року від 2019 року		Відхилення 2021 року від 2020 року	
				Абсолютне, млрд. грн.	Відносне, %	Абсолютне, млрд. грн.	Відносне, %
Соціальний захист на випадок непрацевдатності	18,7	4,0	7,4	-14,7	-78,6%	3,4	85,0%
Соціальний захист пенсіонерів	191,2	212,3	211,9	21,1	11,0%	-0,4	-0,2%
Соціальний захист ветеранів війни та праці	9,9	2,2	2,3	-7,7	-77,8%	0,1	4,5%
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	44,1	2,2	2,9	-41,9	-95,0%	0,7	31,8%
Соціальний захист безробітних	0,2	6,7	1,9	6,5	3250,0%	-4,8	-71,6%
Допомога у вирішенні житлового питання	41,9	39,4	51,4	-2,5	-5,9%	12	30,5%
Соціальний захист інших категорій населення	10,2	73,5	81,8	63,3	620,6%	8,3	11,3%
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	0,03	0,03	0,05	0	0,0%	0,02	66,7%

Продовження табл. 2.2

Інша діяльність у сфері соціального захисту	5,6	6,3	7,6	0,7	12,5%	1,3	20,6%
Всього видатків на соціальний захист	321,8	346,7	367,3	24,9	7,7%	20,6	5,9%

Джерело: створено автором за [51; 52; 53]

З огляду на дані, визначені в 2 таблиці, можна зробити висновок, що серед видатків Зведеного бюджету України на соціальне забезпечення та соціальний захист протягом 2019-2021 рр. переважали видатки на соціальний захист пенсіонерів. Слід також зазначити, що ці видатки у 2020 р. зросли на 21,1 млрд. грн., тоді як у 2021 році намітилася тенденція до їх зменшення – з 212,3 млрд. грн. до 211,9 млрд. грн.

Другою за обсягом є стаття «Соціальний захист інших категорій населення». До цієї категорії відносяться інваліди, постраждалі від аварії на ЧАЕС, військовослужбовці тощо. Слід зауважити, що питома вага цих видатків за останні роки має тенденцію до збільшення. Слід зазначити, що ці видатки у 2020 році порівняно з 2019 роком, зросли більше, ніж у 6,5 разів – з 10,2 млрд. грн. до 73,5 млрд. грн.

Найменшу ж питому вагу у видатках на соціальний захист, становлять видатки на фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту. Питома вага цих видатків, протягом 2019-2021 років залишалася на одному і тому самому рівні. Це свідчить про недостатню увагу держави до наукових досліджень у цій сфері, що у свою чергу породжує безліч проблем, які потребують ґрунтовного вивчення та аналізу.

Під час аналізу структури бюджетних видатків на соціальний захист населення відповідно до підрозділів функціональної класифікації було виявлено, що вони дуже суттєво змінилися протягом аналізованих років, внаслідок зміни підходів до фінансування соціальних програм. Суттєво зменшилось фінансування щодо видатків на соціальний захист на випадок непрацевдатності (у 4,6 рази), видатків на соціальний захист сімей, дітей та молоді (у 20,3 рази), проте видатки

на соціальний захист інших категорій населення у 2021 році збільшилися у 7,2 рази, порівняно з 2019 роком.

Наступним кроком порівняємо структуру видатків Державного бюджету України та місцевих бюджетів України.

Таблиця 2.3 – Порівняння структури та складу видатків Державного та місцевих бюджетів на соціальний захист за 2019 - 2021 рр., млрд. грн.

Показники	Державний бюджет								Місцеві бюджети					
	2019	2020	2021	Відхилення 2020 року від 2019		Відхилення 2021 року від 2020		2019	2020	2021	Відхилення 2020 року від 2019		Відхилення 2021 року від 2020	
				Абсолютна	Відносна	Абсолютна	Відносна				Абсолютна	Відносна		
Соціальний захист на випадок непрацевдатності	2,7	2,6	5,4	-0,1	-3,7%	2,8	107,7%	15,9	1,5	1,9	-14,4	-90,6%	0,4	26,7%
Соціальний захист пенсіонерів	182,3	202,3	201,2	20,0	10,9%	-1,1	-0,5%	8,9	10,0	10,8	1,1	12,4%	0,8	8,0%
Соціальний захист ветеранів війни та праці	1,4	1,6	1,7	0,2	14,3%	0,1	6,25%	8,4	0,6	0,7	-7,8	-92,9%	0,1	16,7%
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0%	0	0,0%	43,9	2,1	2,8	-41,8	-95,2%	0,7	33,3%
Соціальний захист безробітних	-	6,6	1,8	6,6	-	-4,8	-72,7%	0,2	0,09	0,08	-0,11	-55,0%	-0,01	-11,1%
Допомога у вирішенні житлового питання	25,5	38,6	50,2	13,1	51,4%	11,6	30,1%	16,3	0,8	1,2	-15,5	-95,1%	0,4	50,0%
Соціальний захист інших категорій населення	6,2	70,7	78,4	64,5	1040,3%	7,7	10,9%	3,9	2,8	3,4	-1,1	-28,2%	0,6	21,4%
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	0,03	0,03	0,05	0,0	0,0%	0,02	66,7%	-	-	-	-	-	-	-
Інша діяльність у сфері соціального захисту	0,2	0,2	0,4	0,0	0,0%	0,2	100%	5,3	6,1	7,2	0,8	15,1%	1,1	18,0%
Всього видатків на соціальний захист	218,6	322,7	339,3	104,1	47,6%	16,6	5,1%	103,2	23,9	28,1	-79,3	-76,8%	4,2	17,6%

Джерело: створено автором за [51; 52; 53]

З огляду на дані, визначені в таблиці 2.3, можна зробити висновок, що серед видатків як Державного бюджету України так і видатків місцевих бюджетів протягом 2019-2021 рр. переважали видатки на соціальний захист пенсіонерів. Це пов'язано з тим, що Україна має високий рівень пенсійної залежності, коли на одного працюючого доводиться більше одного пенсіонера. Також варто зазначити, що пенсійна реформа, яка була запроваджена в Україні в 2017 році, передбачала збільшення пенсій для деяких категорій пенсіонерів, що також вплинуло на зростання видатків на соціальне забезпечення пенсіонерів.

Найменшу ж питому вагу серед видатків Державного бюджету, становлять видатки на фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту та видатки на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді. Це може бути пов'язано з рядом причин, таких як низький рівень фінансування загалом, недостатня увага до питань соціального захисту в політичному дискурсі, а також недостатня координація зусиль між різними органами влади та іншими зацікавленими сторонами.

А серед видатків місцевих бюджетів, найменшу питому вагу становлять видатки на соціальний захист безробітних. Основною причиною цього є недостатнє фінансування місцевих бюджетів. Слід зауважити, що, протягом 2019-2021 років з місцевих бюджетів не виділялися кошти на фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту.

Якщо звернути увагу на загальні видатки Державного бюджету на соціальний захист, то можемо спостерігати тенденцію до щорічного збільшення видатків на соціальний захист, а якщо ж, звернути увагу на видатки місцевих бюджетів, то у 2020 році вони зазнали стрімкого зменшення (з 103,2 млрд. грн. до 23,9 млрд. грн.). Це може бути пов'язане з кількома факторами. Одним з них є пандемія COVID-19, яка вимагала додаткових витрат місцевих урядів на боротьбу з хворобою та підтримку населення. Іншим фактором може бути зменшення доходів місцевих бюджетів через зменшення економічної активності внаслідок карантинних обмежень.

2.2. Аналіз розміру видатків окремим категоріям населення, які потребують соціальної допомоги

Україна має розвинуту систему соціального захисту та соціального забезпечення, що складається з багатьох напрямків та видатків. Уряд країни спрямовує кошти на соціальний захист на випадок непрацездатності, соціальний захист пенсіонерів, соціальний захист ветеранів війни та праці, соціальний захист сімей, дітей та молоді, соціальний захист безробітних, а також видатки на допомогу у вирішенні житлового питання та соціальний захист інших категорій населення.

Фінансування цих видатків здійснюється переважно за рахунок бюджетних коштів та єдиного соціального внеску. Розподіл коштів на ці напрямки проводиться згідно зі складністю кожної категорії та з огляду на потреби населення.

Система соціального захисту та соціального забезпечення України має на меті забезпечити соціальну підтримку та захист населення в умовах соціально-економічної нестабільності, підвищення якості життя, рівних можливостей та розвитку соціального партнерства.

Крім того, держава сприяє проведенню фундаментальних та прикладних досліджень і розробок у сфері соціального захисту, що сприяє постійному покращенню системи соціального захисту та забезпечення якості послуг для населення. Також здійснюється інша діяльність у сфері соціального захисту, що охоплює різноманітні аспекти соціального життя населення, включаючи охорону здоров'я, освіту, культуру, спорт та інші.

Мінімальна заробітна плата є одним з основних показників соціального захисту населення, оскільки вона визначає мінімальний рівень оплати праці, який може забезпечити працівникові достатній рівень життя. Це означає, що встановлення мінімальної заробітної плати є важливим механізмом захисту працівників від низькооплачуваної праці та експлуатації.

А згідно зі статтею 3 Закону України «Про оплату праці», мінімальна заробітна плата – це встановлений законом мінімальний розмір оплати праці за виконану працівником місячну (годинну) норму праці [42].

Таблиця 2.4 – Динаміка зміни розміру мінімальної заробітної плати за 2020-2022 рр., грн.

	2020	2021	2022	Відхилення 2021 року від 2020 року		Відхилення 2022 року від 2021 року	
				Абсолютна	Відносна	Абсолютна	Відносна
Мінімальна заробітна плата, грн.	5000	6500	6700	1500	30,0%	200	3,1%

Джерело: створено автором за [26]

Як можемо бачити з таблиці 2.4 спостерігається позитивна динаміка зміни розміру мінімальної заробітної плати протягом 2020-2022 років. Станом на кінець 2020 року мінімальна заробітна плата становила 5000 грн., наступного 2021 року даний показник вже був 6500 грн., що на 30% більше, ніж у минулому році. І станом на кінець 2022 року, розмір мінімальної заробітної плати досяг відмітки у 6700 грн., що на 3,1% більше минулорічного.

Зростання мінімальної заробітної плати є позитивним явищем для працівників, оскільки воно дозволяє забезпечувати більш високий рівень життя та більш стабільну економічну ситуацію в країні. Однак, варто враховувати, що мінімальна заробітна плата залишається низькою порівняно з іншими країнами Європи, тому необхідно продовжувати працювати над забезпеченням більш високих зарплат та соціального захисту для працівників.

У минулому підрозділі нами було визначено, що вагоме місце у сфері фінансування соціального захисту та соціального забезпечення посідають видатки на соціальний захист пенсіонерів.

Видатки на соціальний захист пенсіонерів зазвичай є важливою складовою соціального захисту в більшості країн. Пенсійна система забезпечує пенсійні

виплати на підтримку старших громадян, які вже не працюють, тому доцільним буде дослідження формування та виконання бюджету Пенсійного фонду України (рис. 2.2).

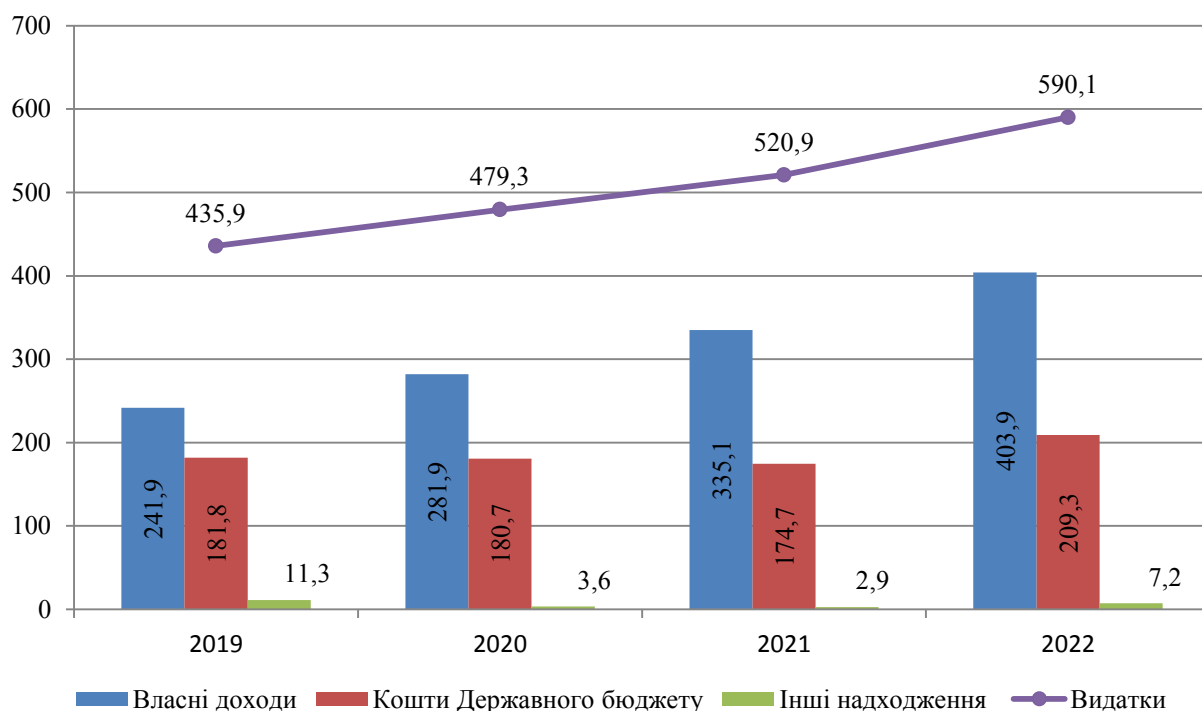

Рис. 2.2 – Динаміка доходів та видатків Пенсійного фонду України за 2019-2022 рр., млрд. грн.

Джерело: створено автором за [18; 19; 20; 21]

Пенсійне забезпечення відіграє провідну роль у системі соціального захисту та пов'язане з багаторівневим та багатовекторним розподілом та перерозподілом фінансових ресурсів. Пенсія виступає інструментом фінансового забезпечення населення, що застосовується для окремих осіб, визначається діючим в країні законодавством та пов'язана з функціонуванням системи державного та недержавного пенсійного захисту.

Як видно з рис. 2.2 основним джерелом доходів Пенсійного фонду України є власні доходи, у тому числі єдиний соціальний внесок, який сплачують роботодавці за найманих працівників із фонду оплати праці. Проте цих

коштів недостатньо для фінансування видатків Пенсійного фонду, що зумовлює необхідність додаткового фінансування за рахунок коштів державного бюджету, та інших надходжень.

Як вже було зазначено, левову частку доходів Пенсійного фонду складають власні доходи. У 2019 році власні доходи склали 241,9 млрд. грн., кошти Державного бюджету склали 181,8 млрд. грн., а інші надходження становили аж 11,3 млрд. грн., це було пов'язане з тим, що у 2019 році 10,8 млрд. грн. становили кошти на виплату пільг і житлових субсидій громадянам на оплату житлово-комунальних послуг у готівковій формі.

У 2020 році власні доходи склали 281,9 млрд. грн., кошти Державного бюджету 180,7 млрд. грн., а надходження з інших джерел становили 3,6 млрд. грн. У 2021 році власні доходи склали 335,1 млрд. грн., кошти Державного бюджету – 174,7 млрд. грн., а інші надходження – 2,9 млрд. грн. Станом на кінець 2022 року власні доходи становили 403,9 млрд. грн., кошти Державного бюджету – 209,3 млрд. грн., а інші надходження 7,2 млрд. грн.

Як можемо побачити доходи Пенсійного фонду мають тенденцію збільшення. За 4 роки власні доходи власні доходи Пенсійного фонду України збільшилися на 162,1 млрд. грн. Але найбільш стрімко зросли доходи і видатки саме у 2022 році.

Збільшення доходів Пенсійного фонду України дозволяє збільшувати розміри пенсій для українських пенсіонерів та забезпечувати стабільність фінансування пенсійної системи. Однак, необхідно зазначити, що проблеми із фінансуванням пенсійної системи України ще не вирішені повністю. Наприклад, пенсійні виплати в Україні залишаються досить низькими порівняно з іншими країнами Європи, тому є потреба в подальшому підвищенні рівня пенсійного забезпечення.

Для більш детального аналізу видатків Пенсійного фонду, розглянемо як змінювався середній розмір пенсійних виплат за 2020-2022 роки, та як змінювався мінімальний розмір пенсійних виплат в Україні за 2020-2022 роки.

Таблиця 2.5 – Динаміка середнього та мінімального розміру пенсійних виплат за 2020-2022 рр., грн.

	2020	2021	2022	Відхилення 2021 до 2020		Відхилення 2022 до 2021	
				Абсолютне, грн.	Відносне, %	Абсолютне, грн.	Відносне, %
				Середній розмір пенсій	3507,51	3 991,53	4 622,59
Мінімальний розмір пенсій	1769,00	1 934,00	2 093,00	324,00	9,3%	159,00	8,2%

Джерело: створено автором за [9; 10; 11]

Як можна спостерігати, середній розмір пенсій та мінімальний розмір пенсій щороку зростають, що свідчить про позитивну тенденцію розвитку соціальної сфери в цілому.

Що стосується середньої пенсії, то, завдяки дієвим соціальним законам, постановам, він щороку збільшується. Розмір середньої пенсії зріс за останні роки та ця тенденція відображає поступове покращення забезпечення соціального захисту наших пенсіонерів. Наприклад, станом на 2020 рік середній розмір пенсії по Україні становив 3507,51 тис. грн., у 2021 році він становив 3991,53 тис. грн., а вже у 2022 році середній розмір пенсії становив 4622,59 тис. грн., на 31,8% більше, ніж пенсія у 2020 році і на 15,8% більше, ніж розмір середньої пенсії у 2021 році.

Щодо мінімальної пенсії, то, хоча розмір цієї пенсії все ще залишається низьким, ми можемо побачити, що держава постійно здійснює заходи для його збільшення. Станом на 2020 рік, мінімальний розмір пенсії становив 1769 тис. грн., у 2021 році розмір мінімальної пенсії становив 1934 тис. грн., а вже у 2022 році – 2093 тис. грн., що на 18,3% більше, ніж мінімальний розмір пенсії у 2020 році та на 8,2% більше, ніж у 2021 році.

Отже, загальна тенденція зростання розміру середньої та мінімальної пенсії свідчить про підвищення рівня соціального захисту населення та певний прогрес у сфері пенсійної реформи.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) є важливою соціальною ланкою, про яку необхідно згадати при розгляді соціального захисту та соціального забезпечення в Україні.

Внутрішньо переміщена особа — в українському законодавстві це громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [13].

Починаючи з 2014 року Україна перебуває в стані неоголошеної війни. Частина території нашої держави була незаконно анексована та тимчасово окупована РФ, на частині територій ведуться бойові дії. Початок активних бойових дій після 24 лютого 2022 року, запровадження воєнного стану в Україні спричинили масове переміщення громадян – люди лишають свої домівки в пошуках безпеки та захисту. Наразі кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4,9 млн осіб [7].

В умовах надзвичайних викликів, що виникли внаслідок війни, Державний бюджет стикається з великим навантаженням, а громадяни зіткнулися з широким спектром нових потреб, які вимагають швидкого й ефективного реагування з боку держави та органів місцевого самоврядування. З цією метою влада вживає заходів для забезпечення ефективного функціонування існуючої системи соціальної підтримки населення.

Останнім часом уряд України вживає заходів для поліпшення ситуації ВПО, зокрема, шляхом прийняття законів про внутрішньо переміщених осіб та про соціальний захист осіб, які постраждали від війни. Однак, забезпечення

достатнього соціального захисту та підтримки для ВПО залишається важливим завданням для української держави.

Таблиця 2.6 – Динаміка зміни розміру виплат ВПО за 2021-2023 рр., грн.

	2021	2022 (з 1.03)	2023	Відхилення 2022 року від 2021 року		Відхилення 2023 року від 2022 року	
				Абсолютне, грн.	Відносне, %	Абсолютне, грн.	Відносне, %
для осіб з інвалідністю та дітей	3225	3000	3000	-225	-7,0	Без змін	
для інших осіб	442	2000	2000	1558	352,5		

Джерело: створено автором за [13; 41]

До широкомасштабного вторгнення питання виплат ВПО регулювалося постановою Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 505. Згідно з цим документом, працездатні переселенці отримували адресну допомогу «на покриття видатків на проживання». Розмір виплат становив 442 гривні для працездатних осіб. Для осіб з інвалідністю I групи та дітей з інвалідністю - 130 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність; для осіб з інвалідністю II групи - 115 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність; для осіб з інвалідністю III групи - прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність [41].

Наприкінці березня 2022 року постанову № 505 скасували і замість неї уряд ухвалив нову постанову № 332, в якій переселенські виплати назвали допомогою на проживання ВПО та який визначає механізм надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам.

Згідно даної постанови допомога надається щомісячно з місяця звернення до квітня 2022 р. включно на кожну внутрішньо переміщену особу, відомості про яку включено до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, у таких розмірах: для осіб з інвалідністю та дітей - 3000 гривень; для інших осіб - 2000 гривень [13].

Станом на 2022 рік вже понад 2,3 млн. внутрішньо переміщених осіб отримали допомогу на проживання, на виплату якої з держбюджету було виділено 52,8 млрд. гривень.

Також, згідно інформації наданої Міністерством соціальної політики України, внутрішньо переміщені особи пенсійного віку, особи з інвалідністю, діти з інвалідністю та інші особи, які перебувають у складних життєвих обставинах можуть отримувати соціальні послуги відповідно до чинного законодавства України за фактичним місцем проживання чи перебування.

2.3. Шляхи вдосконалення державної політики у сфері соціального захисту

На сьогоднішній день модель соціального захисту України формується у нестабільному середовищі, що становить виклик для ефективної реалізації соціальної політики в цілому.

На сьогоднішній день військовий конфлікт є одним з головних викликів для реалізації соціальної сфери України. Російська агресія створила складну ситуацію, яка має безпосередній вплив на сферу соціального захисту населення.

Одним з основних наслідків військового конфлікту є внутрішньо переміщені особи (ВПО) та біженці. Велика кількість людей була змушена залишити свої домівки і шукати притулку в інших регіонах України. Це створило значну потребу у забезпеченні їхніх базових соціальних потреб, таких як житло, медична допомога, освіта та працевлаштування. Держава зобов'язана забезпечити соціальний захист цих людей і забезпечити їм достойні умови життя.

Але, навіть у розвинутих країнах, державна система не завжди в змозі у потрібних обсягах здійснювати заходи, спрямовані на соціальний захист населення, й ефективно розв'язувати різні соціальні питання. Тому гарним рішенням цієї проблеми є інтеграція держави та бізнес структур.

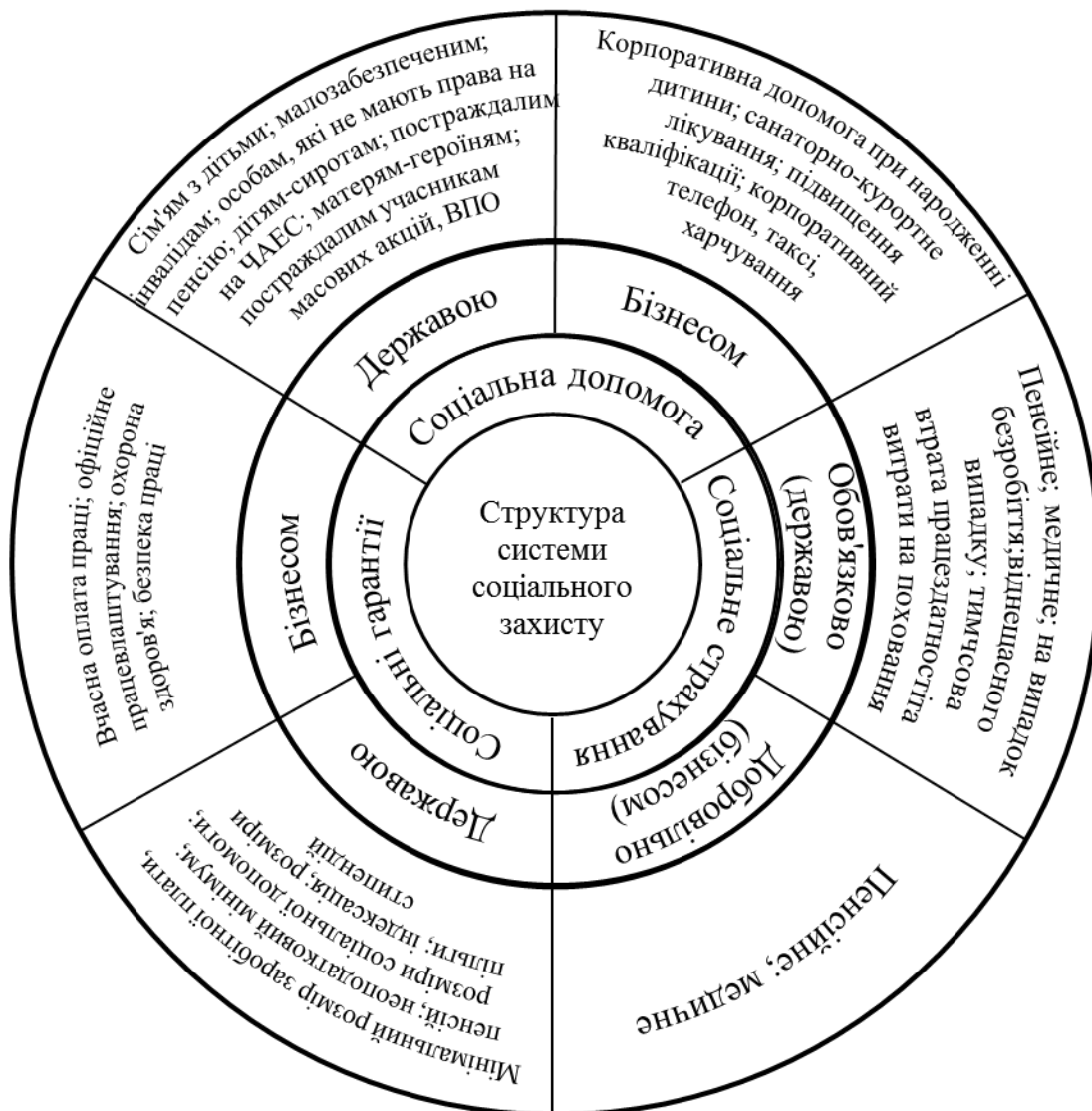

Рис. 2.3 – Вдосконалена структура соціального захисту населення з урахуванням інтеграції держави та бізнесу

Джерело: створено автором за [29].

Один із шляхів інтеграції полягає у створенні партнерств між державними органами та приватними компаніями. Ці партнерства можуть включати спільне фінансування та реалізацію соціальних програм, спільну розробку та впровадження ініціатив у сфері соціального захисту.

Бізнес-структури також можуть виступати в якості соціально відповідальних акторів, які активно займаються соціальною діяльністю. Вони

можуть фінансувати та забезпечувати реалізацію соціальних проектів, сприяти працевлаштуванню вразливих груп населення, підтримувати ветеранів та учасників військових дій.

Держава, з свого боку, може сприяти інтеграції бізнесу в соціальну сферу шляхом створення сприятливого законодавчого середовища та надання фінансових пільг або стимулів для бізнес-структур, які активно займаються соціальною діяльністю.

Взаємодія бізнесу та влади, як підтверджує світовий досвід, відображає інтереси суспільства і є важливим чинником сталого розвитку країни [54].

Бізнес-структури можуть надавати різні соціальні виплати своїм працівникам та займатися різною соціальною діяльністю, залежно від своєї політики та можливостей. Нижче наведено декілька ідей, які, на нашу думку, необхідно сильніше популяризувати у бізнес-сфері:

1. Бізнес-структури можуть організовувати соціальні програми та акції, спрямовані на покращення соціального становища населення. Прикладами таких соціальних програм може бути благодійність, проведення благодійних заходів, допомогу у важких ситуаціях тощо. Ця діяльність буде дуже доречною та актуальною для країни, яка знаходиться у стані війни.

2. Бізнес може сприяти розвитку освіти та професійного навчання, надаючи працівникам можливість для підвищення кваліфікації та розвитку професійних навичок.

3. Також, компанії можуть створювати умови для працевлаштування та розвитку осіб з інвалідністю, забезпечуючи доступність робочих місць, адаптацію робочого середовища та підтримку для їх професійного розвитку. Це теж є дуже актуальною ідеєю, оскільки, на жаль, через бойові дії на території нашої країни, кількість інвалідів зростає з шаленою кількістю. Після 24 лютого 2022 року кількість людей з інвалідністю збільшилась, приблизно на 27 тисяч, тому просто необхідно створювати умови для працевлаштування осіб з інвалідністю.

Бізнес-структури мають можливість запроваджувати добровільне страхування для своїх працівників. Добровільне страхування працівників компанії

є одним із способів забезпечення додаткового соціального захисту працівників. Цей вид страхування дозволяє працівникам самостійно обрати страховий продукт та захистити себе та свою родину від різних ризиків.

Добровільне страхування в рамках бізнес-структур може мати різні форми та покриття. Наприклад, це може бути медичне страхування, страхування від нещасних випадків, страхування життя або інші види страхування, що відповідають потребам та вимогам працівників.

Важливо розуміти, що соціальні виплати, соціальні допомоги бізнес-структур своїм працівникам не лише сприяють створенню стабільних та справедливих умов праці, підвищенню рівня життя працівників, а й приносить наступні вигоди і компаніям:

- зміцнення репутації й іміджу компанії у громадськості й ділових співтовариств;

- поліпшення відносин із персоналом компанії – соціальні програми понад законодавчо установлені мінімуми сприяють підвищенню репутації компанії у співробітників, що, в подальшому, приводить до зростання продуктивності праці персоналу, скорочення операційних витрат тощо;

- збільшення інвестиційної привабливості компанії;

- вдосконалення відносин із представниками влади [54].

Взаємодія та діалог між владою і бізнесом є основою для успішної побудови системи соціального захисту населення в Україні. Конструктивний діалог та спільна мета щодо вирішення соціальних проблем українського суспільства можуть стати міцним фундаментом для зміцнення українського суспільства, його єднання та толерантності, особливо в такі складні часи.

Підсумовуючи, зазначимо, що бізнес і громадські організації не можуть замінити державу в розв'язанні соціальних проблем, а лише доповнювати та розширювати державні соціальні програми й заходи. Тому, розвиваючи тему інтеграції держави та бізнесу у сфері соціального захисту населення, можна дійти до європейського рівня соціального захисту населення.

В дипломній роботі неодноразово згадувалось про таку категорію населення, як внутрішньо переміщені особи, тому ми вважаємо необхідним приділити увагу саме цій категорії населення і в цьому підрозділі.

У зв'язку з активною збройною агресією РФ з лютого 2022 року, понад 11 мільйонів українців були примушені покинути свої домівки і переселитися в безпечніші області країни або за кордон. Це призвело до появи нових викликів перед органами держави, пов'язаних з вимушеним переміщенням громадян.

Це масштабне переміщення громадян України створило ряд проблем, зокрема зростання навантаження на локальні ринки праці, виникнення проблем з розміщенням, працевлаштуванням і соціальним забезпеченням.

Нижче наведені основні проблеми, з якими стикнулися внутрішньо переміщені особи:

Рис. 2.4 – Основні проблеми, з якими стикнулися внутрішньо переміщені особи

Джерело: створено автором за [25]

Найпоширенішою проблемою ВПО є проблема пов'язана з житлом. У зв'язку зі збільшенням навантаження на житловий фонд у більш-менш безпечних

містах України, переселенцям важко знайти та орендувати квартиру чи будинок. Збільшення попиту стимулює ріст ціни, у зв'язку з цим вартість оренди житла в деяких регіонах України збільшилась майже у два рази. Серед конкретних проблем, з якими стикаються переселенці в житловому питанні виступають такі проблеми: упереджене ставлення до внутрішньо переселених людей, дискримінація з боку орендодавців; труднощі зі сплатою комунальних послуг (за новим і попереднім місцем проживання).

Наступною проблемою, з якою стикаються переселенці – це працевлаштування. Основні проблеми, які можна виділити у питанні працевлаштування наведені нижче: відсутність роботи; відсутність комп'ютерної техніки, ноутбуків для віддаленої роботи; дискримінація під час працевлаштування через статус ВПО.

Наступна проблема – труднощі в оформленні та отримання виплат. Багато українців скаржаться на затримку виплат ВПО та бюрократичну тяганину. Велика кількість осіб досі їх не отримують через помилки під час оформлення документів у ЦНАПах, збої системи на платформі «Дія» чи втрати документів.

Навчання - актуальне питання для сімей переселенців з дітьми. Конкретні проблеми, з якими стикаються переселенці це: відсутність комп'ютерів або ноутбуків у великої кількості дітей; діти з інвалідністю взагалі позбавленні доступу до освіти в тих громадах, де немає спеціалізованих навчальних закладів; для студентів-переселенців актуальною є проблема з оплатою [25].

На нашу думку, вивчення досвіду зарубіжних країн, які стикалися зі схожими проблемами, може бути надзвичайно корисним для нашої держави. Аналіз політичних, правових, соціальних та економічних заходів, які були вжиті в інших країнах для забезпечення соціального захисту та інтеграції внутрішньо переміщених осіб, може допомогти Україні впровадити якісь нові практики, стратегії у вирішенні проблем ВПО.

Вивчаючи можливості використання окремих управлінських технологій зарубіжних країн та досвіду міжнародних організацій, ми вважаємо, що цілком

доцільним є зосередження уваги на досвіді таких країн, як Грузія, Кіпр та Молдова.

Таблиця 2.7 – Порівняльна схема вирішення житлового питання ВПО у Грузії, Молдові та на Кіпрі

	Грузія	Кіпр	Молдова
Спеціальний статус ВПО	Існує	Існує	Не існує
Житлові права визнаються для ВПО	Так	Так	Опосередковано
Тимчасове житло	Державні будівлі (школи, дитячі садки, санаторії, лікарні), котеджі	Табори для біженців, наметні міста	Готелі, кімнати, квартири
Постійне житло	Спорудження житлових будинків, викуп квартир у будівельних компаній, ремонт пошкоджених будинків	Побудовані квартири/будинки, державні проекти забудови	Квартири в недобудованих будинках
Джерела фінансування житла	Річний державний бюджет, внески донорів	Державні кошти і значний внесок донорів	Державний і місцевий бюджет
Наметові міста/табори для ВПО	Ні	Так	Ні
Чи вирішена житлова проблема?	Ні	Ні	Так

Джерело: створено автором за [14]

Вивчаючи досвід різних країн, стає очевидним, наскільки важливо мати добре продуману стратегію житлового забезпечення для внутрішньо переміщених осіб. Швидке вирішення проблеми з житлом має значення не лише з гуманітарної точки зору, оскільки ці люди зазнали травми під час переміщення, але й з економічної перспективи в довгостроковому плані. Це стає найбільш ефективним підходом для урядів, оскільки розумно розроблена житлова стратегія забезпечує стабільність та благополуччя переміщених осіб.

Вирішення житлової проблеми внутрішньо переміщених осіб, яке є ключовим елементом інтеграції в багатьох країнах, що стикаються з цією проблемою, також повинно враховувати інтереси самих осіб і давати їм можливість брати участь у розробці та реалізації житлових проєктів.

Враховуючи зарубіжний досвід, владі України можна надати наступні рекомендації для ще більш ефективного забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб та соціальної сфери і цілому: в першу чергу, це розвиток житлових програм, які враховують потреби внутрішньо переміщених осіб, забезпечують доступ до належного та стійкого житла. Це може бути будівництво нового житла, ремонт і покращення існуючого житла, надання фінансової допомоги для оренди житла тощо; посилення інтеграції держави та бізнес-структур є важливим кроком для забезпечення більш ефективної підтримки соціальної сфери, включаючи внутрішньо переміщених осіб. Це може бути створення спільних програм та проєктів, націлених на допомогу тим категоріям населення, які цього потребують.

Враховуючи відсутність відповідного досвіду України у роботі з внутрішньо переміщеними особами (ВПО), використання міжнародних напрацювань та досвіду інших країн є належним і надзвичайно важливим. Забезпечення реалізації прав ВПО повинно стати одним з пріоритетних напрямків державної політики нашої країни сьогодні.

На сьогоднішній день Кабінет Міністрів України вже затвердив Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року, а також відповідний оперативний план. Цей документ є ключовим стратегічним документом уряду, який визначає конкретні цілі, завдання та показники виконання для органів влади. Стратегія має на меті сприяти ефективному управлінню і вирішенню питань, пов'язаних з внутрішнім переміщенням населення. Вона визначає п'ять основних цілей:

1. Реагування держави на виклики внутрішнього переміщення.
2. Безпечна евакуація громадян із небезпечних районів і задоволення їхніх гуманітарних потреб.

3. Адаптація ВПО на новому місці проживання.
4. Інтеграція та розвиток ВПО у приймаючих територіальних громадах.
5. Підтримка безпечного повернення до покинутого місця проживання та реінтеграції.

В другому кварталі 2023 року розпочинається робота над змінами до Закону України «Про забезпечення прав і свобод ВПО» у контексті реагування держави на виклики внутрішнього переміщення.

Це стосується усіх інших цілей, і процеси будуть запущені. Виклик полягає у тому, наскільки Міністерство з реінтеграції тимчасово окупованих територій та інші міністерства, виконавчі органи зможуть встигати приймати, розробляти та впроваджувати зміни. Це серйозна та глобальна робота, і тут важлива активна позиція громадськості та ВПО в тому числі.

Самим документом передбачено, що усі міністерства, усі органи влади, які визначено, на конкретний період виконавцями мають щоквартально до 15 числа місяця подавати звіт про стан виконання завдань та заходів зазначеного операційного плану за формою, встановленою Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, для оцінки стану реалізації Стратегії.

І саме це міністерство щорічно, до 1 червня, буде готувати свій документ Кабінетові Міністрів України інформацію про стан виконання завдань та заходів з реалізації Стратегії [46].

Схвалення стратегії свідчить про те, що український Уряд постійно працює над вдосконаленням соціальної політики для впровадження ефективних заходів та програм, спрямованих на покращення умов життя внутрішньо переміщених осіб.

ВИСНОВКИ

У сучасному суспільстві існує ряд значних соціальних викликів та проблем, які потребують негайної уваги та реагування з боку держави. Саме тому державна політика у сфері соціального захисту населення є невід'ємною складовою соціально-економічної системи кожної країни і має надзвичайну актуальність у сучасних умовах.

Зростаюча нерівність у суспільстві та економічні труднощі поставили під загрозу добробут і безпеку населення. Відтак, соціальна політика набуває надзвичайної важливості для забезпечення мінімальних життєвих стандартів, підтримки найуразливіших груп населення.

Крім того, війни, конфлікти та природні катастрофи часто спричиняють гуманітарні кризи, які потребують негайної реакції та допомоги населенню. Ефективна соціальна політика може забезпечити необхідну допомогу, захист та відновлення після таких подій, сприяючи соціальній реабілітації та відновленню нормального життя. Важливо, щоб держава здатна була оперативно реагувати на кризові ситуації, розробляти та впроваджувати ефективні механізми соціальної підтримки, які включали б в себе надання основних життєвих потреб, медичну допомогу, психологічну підтримку та соціально-економічне відновлення.

Держава відіграє вирішальну роль у забезпеченні соціальної безпеки та добробуту громадян і повинна виступати гарантом соціального захисту населення. Гарантування соціального захисту населення є важливим чинником, який сприяє стабільності та безпеці в суспільстві, зменшує рівень бідності та соціальну вразливість. Воно сприяє підтримці громадян у складних життєвих ситуаціях, сприяє їхньому фізичному та психологічному благополуччю, а також сприяє розвитку суспільства в цілому.

В ході написання кваліфікаційної роботи було досягнуто всіх завдань, які ми собі поставили, а саме: у першому розділі дослідили теоретичні аспекти державної політики у сфері соціального захисту населення – нами було

розглянуто поняття «соціального захисту», описано функції цього поняття, визначено завдання соціального захисту та детально розглянуто складники структури соціального захисту. Окрім цього, ми в першому розділі розглянули, які є джерела фінансування видатків на соціальний захист населення, які органи державної влади відповідають за планування видатків.

У другому розділі нами була виконана практична частина кваліфікаційної роботи, а саме: в першому підрозділі другого розділу ми провели аналіз доходів та видатків Зведеного бюджету України на соціальний захист населення за 2020-2022 рр., розглянуто структуру видатків Зведеного бюджету України, проведено аналіз видатків бюджету країни за категоріями та було порівняло склад та структуру видатків державного та місцевих бюджетів України.

Також у другому розділі нами було проаналізовано динаміку зміни розміру заробітної плати, мінімального та середнього розміру пенсій та розглянуто, як з роками змінювалися виплати внутрішньо переміщеним особам.

Окрім аналізу, в другому розділі ми розглянули можливі шляхи вдосконалення державної політики, попередньо ознайомившись та проаналізувавши досвід зарубіжних країн. Нами було запропоновано декілька ідей, завдяки яким, можна буде підвищити якість життя усіх громадян країни, в тому числі і внутрішньо переміщеним особам. Головною ідеєю цього підрозділу є запровадження більш тісних інтеграційних процесів між державою та бізнесом. Адже основою успішної побудови системи соціального захисту населення в Україні є взаємодія та діалог між владою і бізнесом. Конструктивний діалог та спільна мета у вирішенні соціальних проблем українського суспільства можуть послужити міцним фундаментом для зміцнення українського суспільства, підвищення його єдності та толерантності, що особливо актуально в такі складні часи для нашої держави та наших громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранник Л. Б. Фінансове забезпечення системи соціального захисту населення в умовах економічних перетворень: автореф. дис. д-ра економ. наук. Київ, 2014. 35 с.
2. Болотіна Н. Б. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять. Право України. 2000. № 4.
3. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI: станом на 6 травня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 17.04.2023).
4. Видатки зведеного бюджету України (2020). Мінфін – все про фінанси. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/2020/> (дата звернення: 21.04.2023).
5. Видатки зведеного бюджету України (2021). Мінфін – все про фінанси. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/2021/> (дата звернення: 21.04.2023).
6. Видатки зведеного бюджету України (2022). Мінфін – все про фінанси. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/2022/> (дата звернення: 21.04.2023).
7. Внутрішньо переміщені особи. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (дата звернення: 07.04.2023).
8. Грицик Л. Н. Фінансування соціального забезпечення в умовах децентралізації. Приазовський економічний вісник. 2019. Т. 13, № 3. С. 10–15.
9. Дані про середній розмір пенсії станом на 01.10.2020. Київ. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2127125-dani-pro-serednij-rozmir-pensiyi-stanom-na-01-10-2020/> (дата звернення: 12.05.2023).

10. Дані про середній розмір пенсії станом на 01.10.2021. Київ. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2149086-dani-pro-serednij-rozmir-pensiyi-stanom-na-01-10-2021/> (дата звернення: 12.05.2023).
11. Дані про середній розмір пенсії станом на 01.10.2022. Київ. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2154348-serednij-rozmir-pryznachenoyi-pensijnoyi-vyplaty-ta-pytomu-vagu-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-u-zagalnij-yih-chyselnosti-stanom-na-01-10-2022-roku/> (дата звернення: 12.05.2023).
12. Даніліна М. Конституція України та соціальний захист населення. Соціальні права та їх захист адміністративним судом : матеріали III Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 4 верес. 2020 р. Київ, 2020. С. 25–29. URL: <https://rm.coe.int/materials-socialrights-2020/1680a165f8> (дата звернення: 07.03.2023).
13. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 332: станом на 1 січня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-p#Text> (дата звернення: 20.04.2023).
14. Забезпечення компенсації та реституції, права на житло та соціальний захист внутрішньо переміщених осіб: порівняльний європейський досвід. Право, 2020. 66 с.
15. Зведений бюджет України (2020). Мінфін – все про фінанси. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/2020/> (дата звернення: 09.05.2023).
16. Зведений бюджет України (2021). Мінфін - все про фінанси. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/2021/> (дата звернення: 09.05.2023).
17. Зведений бюджет України (2022). Мінфін - все про фінанси. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/2022/> (дата звернення: 09.05.2023).

18. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2019 рік. Київ, 2020. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2121043-zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2019-rik/> (дата звернення: 23.04.2023).
19. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2020 рік. Київ, 2021. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2129463-postanova-pravlinnya-pensijnogo-fondu-ukrayiny-pro-zatverdzhennya-zvitu-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2020-rik/> (дата звернення: 23.04.2023).
20. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2021 рік. Київ, 2022. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2152676-zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2021-rik-3/> (дата звернення: 23.04.2023).
21. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2022 рік. Київ, 2023. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2152676-zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2021-rik-3/> (дата звернення: 23.04.2023).
22. Лисенко О. С. Видатки на соціальний захист та забезпечення: планування та виконання: кваліфікаційна робота. Тернопіль, 2020. 87 с.
23. Лібанова Е. М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу. Київ, 2021. 432 с.
24. Мальований М. І. Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні : монографія. Умань: Сочінський М. М, 2016. 496 с.
25. Мартинюк А. Робота, житло, медицина: які проблеми мають внутрішні переселенці в Україні? Евакуація.City. URL: <https://evacuation.city/articles/287017/robota-zhitlo-medicina-yaki-problemi-mayut-vnutrishni-pereselenci-v-ukraini> (дата звернення: 19.05.2023).
26. Мінімальна заробітна плата (2000-2023). Мінфін - все про фінанси. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/> (дата звернення: 26.04.2023).
27. Москаленко В. В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. Наукові записки. 2013. Т. 21. С. 42.
28. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 р. № 16/98-ВР: станом на 31 березня

- 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр#Text> (дата звернення: 12.04.2023).
29. Павлова Л. О. Політико-економічний аналіз системи соціального захисту населення в Україні: дисертація кандидата економічних наук. Львів, 2015. 230 с.
30. Про бюджетну класифікацію: Наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11/ed20230510#Text> (дата звернення: 28.04.2023).
31. Про виплату одноразової винагороди жінкам, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня», та одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2011 р. № 268: станом на 24 квіт. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2011-п#Text> (дата звернення: 24.04.2023).
32. Про встановлення державної допомоги постраждалим учасникам масових акцій громадського протесту та членам їх сімей: Закон України від 21.02.2014 р. № 745-VII: станом на 1 січня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/745-18#Text> (дата звернення: 24.04.2023).
33. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III: станом на 4 травня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення: 24.04.2023).
34. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII: станом на 16 вересня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text> (дата звернення: 24.04.2023).
35. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.06.2000 р. № 1768-III: станом на 16 вересня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text> (дата звернення: 24.04.2023).
36. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю: Закон України від 16.11.2000 р. № 2109-III : станом на 16 вересня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text> (дата звернення: 24.04.2023).

37. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю: Закон України від 18.05.2004 р. № 1727-IV: станом на 16 вересня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15#Text> (дата звернення: 24.04.2023).
38. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV: станом на 31 березня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> (дата звернення: 24.04.2023).
39. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV: станом на 15 квітня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 24.04.2023).
40. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV: станом на 31 березня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text> (дата звернення: 13.04.2023).
41. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 505: станом на 22 березня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-п#Text> (дата звернення: 17.05.2023).
42. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР: станом на 1 квітня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр#Text> (дата звернення: 18.05.2023).
43. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII: станом на 27 квіт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 16.04.2023).
44. Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.1995 р. № 848: станом на 20 квітня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-95-п#Text> (дата звернення: 24.04.2023).

45. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28.02.1991 р. № 796-ХІІ: станом на 1 січня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12#Text> (дата звернення: 24.04.2023).
46. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 р. № № 312-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvallenia-stratehii-derzhavnoi-polityky-shchodo-vnutrishnoho-peremishchennia-na-period-do-2025-roku-ta-zatverdzhennia-operatsiinoho-planu-zakhodiv-z-ii-realizatsii-i070423-312> (дата звернення: 19.05.2023).
47. Рудкевич І. В. Регулювання системи соціального захисту населення України: теорія, методологія та державна політика: монографія. Донецьк: Ємельянова Т.В., 2011. 463 с.
48. Руженський М. М. Система соціального захисту населення у транзитивному суспільстві: монографія. Київ : ІПК ДСЗУ, 2006. 384 с.
49. Руженський М. М. Соціальний захист населення в умовах формування ринкової моделі економіки України: монографія. Київ : ІПК ДСЗУ, 2013. 318 с.
50. Соціальні послуги для окремих категорій ВПО: Уряд підтримав експериментальний проєкт – Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://minre.gov.ua/2023/03/22/soczialni-poslugy-dlya-okremyh-kategorij-vpo-uryad-pidtrymav-eksperymentalnyj-proyekt/> (дата звернення: 29.04.2023).
51. Статистичний збірник: «Бюджет України 2019». Київ, 2020. 297 с. URL: [https://www.mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2019_\(for_website\)%20\(1\).pdf](https://www.mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2019_(for_website)%20(1).pdf) (дата звернення: 03.05.2023).
52. Статистичний збірник: «Бюджет України 2020». Київ, 2021. 298 с. URL: [https://www.mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2020_\(for_website\).pdf](https://www.mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2020_(for_website).pdf) (дата звернення: 03.05.2023).

53. Статистичний збірник: «Бюджет України 2021». Київ, 2021. 278 с. URL: https://www.mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2021.pdf (дата звернення: 03.05.2023).
54. Шаповал В. М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою: монографія. Дніпро: Держ. ВНЗ «Національний гірничий університет», 2011. 357 с.
55. Шевчук П. І. Соціальна політика та соціальна безпека: навч. посіб. Львів: ЛРІДУ УАДУ, 2003. 178 с.